

Stručni članak
primljen: 04.06.2016.

UDK: 342.34

MODERNE DEMOKRATSKE DRŽAVE I GRAĐANSTVO *CITIZENSHIP AND MODERN DEMOCRACY STATES*

Emina Zolota

eminazolota@yahoo.com

Medina Džananović

medinaahmic@yahoo.com

Sažetak

Građanstvo kao jedan od pojmova društvene teorije budi interesovanje različitih disciplinarnih pristupa, od filozofije, preko pravne teorije, do sociologije i antropologije. U radu je obrađen odnos države i građana. Postavlja se pitanje da li država može biti demokratski uređena i pri tome napraviti isti tretman za sve njene građane? Moglo bi se reći da u modernoj političkoj historiji nema dinamičnije figure kao što je to građanin čija ideja u sebi snažno sažima aspiracije ljudi za jednakost i želju za slobodom. Građanstvo nije ništa drugo do udružena akcija slobodnih ljudi jednakog statusa, koji svojim zajedničkim djelovanjem oblikuju opšte dobro političke zajednice. Princip građanstva je jedna vrsta društvenog ugovora kojim se uređuju međusobni odnosi građana i njihove političke zajednice.

Ključne riječi: građanstvo, građanska prava, evropsko građanstvo, civilno društvo

Summary

Citizenship as one of the concepts of social theory awakens interest of various disciplinary approaches, from philosophy, over the legal theory to sociology and anthropology. This paper is about the relationship between states and citizens. The first question to pose here is whether the state can be democratically organized and at the same time make the same treatment for all its citizens? It could be said that in modern political history there is no such dynamic figure like that of citizen whose idea in itself strongly sums up the aspirations of people for equality and desire for freedom. Citizenship is nothing but the combined action of free people of equal status who want to form the common good of the political community.

The principle of citizenship is a kind of social contract governing the relations between citizens and their political community.

Key words: citizenship, civil rights, European citizenship, civil society

Uvod

Postojanje države prepoznamo kroz državne institucije i simbole, kroz obezbjeđenje određenih prava, ali i nametanja obaveza. Za državu postajemo vezani po samom rođenju, upisom u knjigu rođenih, određivanjem jedinstvenog matičnog broja, državljanstva, a to se dalje u životu očituje kroz plaćanje poreza, penzionih i zdravstvenih doprinosa itd. Država po svojoj strukturi predstavlja najsloženiju i najdinamičniju društvenu organizaciju. Građanstvo nije ništa drugo do udružena akcija slobodnih ljudi jednakog statusa, koji svojim zajedničkim djelovanjem oblikuju opšte dobro političke zajednice. Princip građanstva je jedna vrsta društvenog ugovora kojim se uređuju međusobni odnosi građana i njihove političke zajednice.

1. Država i građanstvo

O državi i njenim elementima govorio je Max Weber, njemački politolog, sociolog i ekonomski historičar, koji smatra da se država ne može definisati prema ciljevima ili funkcijama već prema njenim elementima.¹ To su:

- *monopol nad kontrolom sredstava sile,*
- *teritorij,*
- *suverenitet,*
- *ustavnost,*
- *impersonalna vlast,*
- *javna uprava,*
- *nadležnost,*
- *građanstvo i*
- *porezni sistem.*

Prema mišljenju filozofa Michela Foucaulta moderna država nije ništa drugo nego mješavina stvarnosti i mistične apstrakcije.² Ideja građanstva predstavlja jedan

¹ Pierson, Christopher: *The Modern State*, Routledge, New York, 2004, str. 155.

² Foucault, Michael: *Moć*, New Press, New York, 1994, citirano u: Pierson, Christopher: *The Modern State*, Routledge, New York, 2004, str. 4.

od ključnih elemenata u strukturi moderne države. Posmatrajući građanina kao konstituirajućeg subjekta, odnosno, objekta aktivnosti jedne države, to ukazuje na modernost iste, a bitna uloga građanstva ogleda se u uspostavljanju normativne zaštite države. Pojmovi građanstva i državljanstva usko su povezani, što se naročito može primijetiti kroz anglosaksonsko, kako govorno, tako i naučno područje.

Ideja građanstva sama po sebi ne predstavlja neku novinu, ona se obnavljala kroz različite periode i ideologije modernog doba. David Heater navodi 'pet različitih konteksta' razvoja građanstva u posljednjih dva i pol stoljeća, i to u kontekstu polisa iz antičke Grčke, Rimskog carstva, srednjeg vijeka i renesanse, nacionalnih država i ideje kozmopolitizma.³ Prema Brubakeru, sve karakteristike modernog građanstva kristalizirale se se kroz Francusku revoluciju. U svojoj knjizi *The Modern state*, Pierson se osvrnuo na karakteristike modernog građanstva ističući set obilježja kao što su:

- *građanstvo kao članstvo*
- *građanstvo kao status*
- *građanstvo kao skup prava*
- *građanstvo kao skup obaveza*
- *građanstvo kao (univerzalna) jednakost*
- *građanstvo kao aktivno učešće⁴*

Biti građaninom znači biti dijelom političkog društva. Članstvo predstavlja jednu od najširih, ali i najopćenitijih karakteristika građanstva. Pojmovi građanstva i državljanstva naročito su izmiješani u posljednjih dvije stotine godina i oba se dovode u vezu sa suverenitetom moderne države. Može se reći da građanstvo predstavlja bitan izvor vlastitog identiteta i dostojanstva. Nastojanja liberalne demokratije kroz historiju bila su povećati broj populacije koji će imati pravo na potpunu građansku participaciju, pri tome naročito misleći na povećanje broja onih koji imaju pravo glasa. Građanstvo podrazumijeva i određene privilegije koje nisu svi uživali, pa je tako kroz historiju trajala borba za jednaka prava svih građana (borba za jednakost polova, borba za pravo glasa i sl.). Teoretičar David Heater podiže svijest o konceptu kozmopolitizma prema kojem su svi ljudi zapravo građani svijeta, planete Zemlje.

Moderno građanstvo predstavlja vid statusa. Državljanstvo se uglavnom stiče rođenjem, ne zaslužujemo ga našim radom ili volontiranjem. Dobijamo ga u zemlji

³ Ibidem, str. 106.

⁴ Ibidem

rođenja ili preko roditelja. Brubaker pravi distinkciju između pravnog statusa državljanina, koji recimo dobijemo po osnovu braka, i pripadnosti određenoj naciji. U tom kontekstu, državljanstvo predstavlja bitnu komponentu vlastitog identiteta.⁵

Iako se državljanstvo neke druge zemlje može steći procesom naturalizacije, to nije nešto što se može tek tako kupiti ili prodati, već se ono poistovjećuje sa lojalnošću stečenom nacionalnom statusu, tvrdi britanski političar Norman Tebbit (Norman Tebbit). Tebbit je devedestih godina prošlog vijeka koristio 'kriket test' da bi pokazao kako se imigranti ne mogu smatrati pravim Britancima ukoliko u kriketu još uvijek navijaju za zemlju iz koje su došli. Bilo je još javnih i otvorenih rasističkih komentara političara koji su smatrali imigrante u Velikoj Britaniji za veliku prijetnju nacionalnom identitetu. Tako je 1953. godine član parlamenta u Donjem domu iznio svoje mišljenje da su gotovo svi ljudi iz Afrike 'primitivni'.⁶ Margaret Tačer (Margaret Thatcher) je prije nego što će postati Premijerka, javno izjavila da iako je Velika Britanija demokratska i pravno uređena država, mora da zaustavi dolazak miliona imigranata, koji će ih 'preplaviti' različitim kulturama, tako da ona očekuje da će reakcija Britanaca biti neprijateljska.

Velike političke promjene desile su se krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Dolazi do pada Berlinskog zida, stvaranja novih država na prostoru nekadašnjeg Istočnog bloka, nestanak jednih država i njihovo zamjenjivanje novim. Građani su gubili državljanstvo, sticali novo i postajali građanima u drugačijim političkim sistemima. Novi društveni pokreti dovodili su u pitanje klasično razumijevanje univerzalnog građanstva i jednakih građanskih prava.

T.H. Marshall u svom djelu 'Citizenship and social class' (1964) govori o ekspanziji građanstva u zadnjih tri stotine godina, o proširenju građanskih prava, kao i onih kojima je pripisan status građanina. Marshall navodi tri vrste građanskih prava, civilna, politička i društvena, povezujući ih sa određenim historijskim periodima. Progres civilnog građanstva desio se u 18. stoljeću, zatim političkog u 19. stoljeću, što je omogućilo razvoj socijalnog u 20. vijeku. Ovakva podjela imala je velikog utjecaja na Ujedinjeno Kraljevstvo, a istovremeno je bila predmetom kritike. Neki kritičari teško su prihvatili gore navedeno, smatrajući

⁵ Ibidem, str. 110.

⁶ Lipovšek, Emilija: Grad i identitet: Postkolonijalni London, doktorska disertacija, Beograd, 2015, str. 24.

ovu podjelu nekonzistentnom, neusklađenom, nudeći pri tome druge opcije. Zapravo, Ujedinjeno Kraljevstvo nije tipična moderna država, a Britanci nisu u istom smislu građani kao oni u drugim zemljama razvijene liberalne demokratije (misli se na državno uređenje parlamentarne monarhije), pa se dodaje pasivni karakter britanskoj instituciji građanstva. Mali progres u uspostavljanju formalnih građanskih prava omogućen je kroz institucije EU i odredbama Human Rights Act iz 1998. godine, ali slab je napredak u uspostavljanju adekvatne moderne veze, u britanskom poretku, između države i građanina. Neki kritičari ukazuju na pasivni karakter Marshallove liste društvenih prava, na nedovoljno određeno građansko-ekonomskih prava (Giddens). Demokratija bi dobila pravi smisao kada bi građani imali stvarnu moć da budu aktivni kao građani, kaže David Held.

Maršalova ideja o univerzalnim građanskim pravima smatrana je modelom ostvarivanja prava građana unutar država (jednaka prava za sve građane, jednakost pred zakonom, zaštita za najugroženije kroz socijalna prava). Maršalov model našao se na udaru kritičara od kraja šezdesetih godina, gdje su mu mnogi zamjerali na izuzimanju kulturnih prava i različitim oblicima diskriminacije, ističući da posjedovanje ravnopravnog građanskog statusa i jednakih prava u formalnom smislu, ne garantuje ravnopravnost istih u stvarnom, pojavnom smislu. U Americi je isticana neravnopravnost različitih etničkih, religijskih i seksualnih grupa, iako su formalno uživali jednaka prava (njihove različitosti potisnute su u privatnu sferu, pa tako nisu bile politički tretirane). Tako su nastajale različite normativne teorije zagovarajući politizaciju tih različitosti, boreći se na taj način za različita prava za različite grupe. Još od kraja osamdesetih godina, počinje zagovaranje kosmopolitskog građanstva, nadnacionalnog i transnacionalnog građanstva. Kozmopolitizam se, zapravo, javlja kao svjesna reakcija na nacionalizam, i kao alternativa formiranju savremene nacionalne svijesti. Devedesetih godina, teorija multikulturalizma dobija sve vidljiviju političku konkretizaciju zalaganjem posebnih prava za određene kulturne grupe kao što su nacionalne manjine, imigranti i sl. (Kymlicka 1995).⁷

Funkcije civilnog društva prema Diamondu su:

- *ograničenje političke vlasti,*
- *stimulisanje političke participacije,*
- *obrazovanje za demokratiju,*
- *razvijanje kanala za artikulaciju interesa,*

⁷ Vasiljević, Jelena, Ideje građanstva i politike državljanstva, naučni rad u Etnološko-anthropološke sveske (2012), str. 108.

- širenje demokratije na regionalnom i lokalnom nivou,
- razvijanje i formulisanje različitih interesa koji presijecaju podjele u društvu i daju mu pluralniju strukturu,
- regrutovanje i obuka novih političkih lidera,
- posmatranje izbora,
- medijacija konflikata i
- razvoj zajednice

Sa svim ovim elementima civilno društvo povezuje građane sa državom i čini je poštovanijom i legitimnijom.⁸ Stojiljković kaže da "civilno društvo doprinosi konsolidaciji i trajnosti demokratije, ali je samo ne uzrokuje, niti stvara".⁹ Iako u domenu uticaja postoji određena doza kompetitivnosti između društva i države, činjenica je da ono ne može postojati bez državnog obezbjeđivanja osnovnih uslova za rad, a prvenstveno se misli na zakonodavni okvir koji pored uređenja oblasti civilnog društva ukazuje na njegov vrijednosni položaj i ulogu unutar društva i demokratskog sistema.

Kako su se prava građana proširivala, isto tako je bilo i sa obavezama. Recimo, za glasanje na izborima koje predstavlja osnovu političkog građanstva, često čujemo kako je to i pravo i obaveza građana. Postoji jedinstvena veza između države, tržišta i građanstva. Veze unutar tržišta su ugovorne, pa se ugovorom određuju prava i obaveze. S druge strane, veza između države i građanina nije regulisana ugovorom, a prava i obaveze izviru iz statusa građanina/državljanina. Koncept građanstva pruža status za koji možemo reći da je jednak i univerzalan. Biti građaninom neke države znači uživati prava prvenstveno u okviru teritorijalnih granica te zemlje. U ranijim periodima, nisu svi uživali privilegije građanstva, te su mnogi ljudi bili isključeni iz toga. Moderne države teže univerzalnosti i jednakosti za sve njene građane.

1.1. Građanstvo i državljanstvo

Državljanstvo se odnosi na pravno-politički uslov formalnog pripadanja državi, S druge strane, koncept građanina je dosta složeniji filozofsko-politički koncept koji je neodvojiv od ideje političke zajednice i građanskih prava. Pojmovi građanstva i državljanstva usko su povezani, što se naročito može primijetiti kroz

⁸ Diamond, Larry, *Developing Democracy – Towards Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1999, str. 239-250

⁹ Stojiljković, Zoran, *Civilno društvo i konsolidovanje demokratije*, u *Budućnost civilnog društva u Srbiji*, Žarko Paunović, Milenijum, centar za razvoj građanskog društva, Beograd, str. 35.

anglosaksonsko, kako govorno, tako i naučno područje. Termin iz engleskog jezika, citizenship, se kod nas najčešće prevodi kao građanstvo, a nationality kao državljanstvo. Međutim, nailazimo da je nemoguće pojam citizenship prevesti samo kao građanstvo. U anglosaksonskoj tradiciji pod pojmom citizenship obrađivani su problemi građanske participacije, aktivizma i identiteta, kao i pitanja formulisanja uslova pripadnosti političkoj zajednici. Znači, pojam se odnosi na ideju korpusa i aktivnosti građana, ali i na pitanje formalnih uslova sistema u kojima građani žive, kao državljani konkretne političke zajednice.

Može se reći da je državljanstvo "statičniji" pojam koji implicira formalno-pravne uslove pripadanja zajednici, dok je građanstvo apstraktniji i "dinamičniji" pojam, jer implicira zamišljanje zajednice, ali i aktivno sudjelovanje u njoj.

2. Evropsko građanstvo

Koncept građanstva Evropske unije uveden je Mاستrihtskim sporazumom (1992).¹⁰ Svako lice koje ima državljanstvo jedne od država članica Evropske unije smatra se 'građaninom unije'. Građani Evropske unije imaju određena prava i privilegije unutar unije, ali ne obuhvataju sva prava i obaveze svojstvena državljanima država članica. To su uglavnom prava koja imaju i u svojoj matičnoj zemlji članici kao što su pravo slobodnog kretanja i prebivališta (na teritoriji EU), pravo pisanja predstavki, pritužbi i peticija pred Evropskim parlamentom, aktivno i pasivno biračko pravo na lokalnim izborima i izborima za Evropski parlament itd. Lisabonski ugovor promovira evropsko građanstvo proširenjem demokratije koja predstavlja temelj evropskih integracija.

Građani država koje tek trebaju da pristupe Evropskoj uniji treba da budu svjesni činjenice da proces pristupanja uniji transformira društvo u cjelini, te da zahtijeva njihovo aktivno učešće. Građanin je državljanin koji ima ne samo prava, već i obaveze za aktivnim učešćem u oblikovanju i upravljanju zajednicom. U Povelji o osnovnim pravima (2000)¹¹ koju su na zajedničkom zasjedanju usvojili Evropski

¹⁰ Ugovorom iz Mاستrihta iz 1992. godine Evropska unija je uspostavljena kao ekonomska i politička zajednica (sui generis), ali i kao politički sistem. Pojam "građanstvo" ovim ugovorom upotrijebljen je kao komplementaran pojam državljanstvu, međutim nije bilo moguće upotrijebiti pojam "državljanstvo" jer Evropska unija nema klasične atribute države. Poveljom o osnovnim pravima atribut "komplementarno" zamijenjen je atributom "dodatno", čime je iskazana namjera da se nacionalno državljanstvo ne nadomjesti evropskim građanstvom.

¹¹ www.academia.edu, Stanković-Pejnović, Vesna, Ka evropskom građanstvu, naučni rad

parlament, Evropska komisija i Vijeće ministara EU kodificirana su osnovna prava građana EU (građanska, politička, socijalna i ekonomska). Evropski identitet interpretira se kao sekundarna nacionalna identifikacija, kojom se ne poništava nacionalni identitet.

3. Civilno društvo u BiH

Civilno društvo se sastoji od akcija građana koje su usmjerene ka poboljšanju zajednice i društva. Građani se udružuju dobrovoljno u institucije civilnog društva radi zagovaranja svojih zajedničkih interesa. Ljudi se okupljaju oko zajedničkih interesa, ciljeva i vrijednosti, te im je zajedničko djelovanje u kojem se prepoznaje opće dobro. Civilno društvo čini osnovu demokratski uređenih sistema. Institucije civilnog društva mogu biti različite humanitarne organizacije, poslovna udruženja, profesionalna udruženja, fondacije, organizacije za zaštitu ljudskih prava (dječijih, ženskih) itd.

U Bosni i Hercegovini, prije rata je postojao niz javnih organizacija koje su uglavnom djelovale u oblasti sporta i kulture. Nakon rata, dolazi do naglog porasta nevladinih organizacija, pa tako danas postoji veliki broj registrovanih organizacija, preko 12 000¹², a od toga znatno je manji broj profesionalnih organizacija. Organizacije civilnog društva u BiH manje se finansiraju iz javnih budžeta, a više od strane donatora, karakteriše ih loša komunikacija unutar sektora civilnog društva, te nedovoljna komunikacija sa vladinim sektorom (domaći fondovi predviđeni za ove organizacije distribuiraju se na netransparentan način). Fokus Evropske unije je na jačanju saradnje između lokalnih vlasti i organizacija civilnog društva, uspostavi institucionalnih mehanizama za saradnju sa civilnim društvom na nivou državne vlade, entitetskih vlada i Brčko distrikta, te jačanje transparentnosti kada je u pitanju finansiranje iz javnih budžeta.

Razvoj civilnog društva jedan je od prioriteta BiH u procesu evropskih integracija. U dokumentu Evropske unije "Strategija proširenja i ključni izazovi 2010.-2011." između ostalog se navodi da "…Kultura prihvatanja i poštivanja uloge koju ima civilno društvo mora postojati kako bi se organizacijama civilnog društva omogućilo da se angažuju u djelotvornom dijalogu o politikama djelovanja. Javne rasprave o političkim inicijativama i nacrtima zakona trebaju postati opšte pravilo. Pristup civilnog društva vladinoj podršci često ugrožava nedostatak transparentnosti i loše utvrđeni kriteriji raspodjele sredstava." Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine u

¹² www.europa.ba

okviru zakonskih nadležnosti saraduje sa nevladinim sektorom i osigurava razvoj civilnog društva.

Još uvijek je nedovoljan nivo znanja kako članova civilnog društva, tako i javnosti o osnovnim karakteristikama, ulozi i utjecaju koje ono ima na pozitivne promjene u državi. Bez jasne svijesti građana o svojim individualnim ljudskim pravima nema ni uspostave efikasnog civilnog društva. Aktuelno stanje i uređenje u Bosni i Hercegovini je takvo da su konstitutivni narodi istovremeno negdje većina, a na drugom mjestu manjina, a upravo odnos prema manjinama može se uzeti kao mjerilo odnosa prema ljudskim pravima.

Što se tiče zakonskog okvira na nivou BiH, Parlamentarna skupština BiH usvojila je 2001. godine Zakon o udruženjima i fondacijama (»Službeni glasnik BiH«, br. 32/01). Već naredne godine, Parlament FBiH donio je isti zakon na federalnom nivou (»Službene novine FiH, br. 5/02), te je na taj način jedinstveno uređena materija koju su do tada regulisala tri zakona. Republika Srpska također je uredila pitanja postojanja i rada nevladinog sektora kroz Zakon o udruženjima i fondacijama (»Službeni glasnik RS« br. 52/01) i time zamijenila dva zakona koja su do tada regulisala tu materiju.

U Bosni i Hercegovini, svi oni koji se ne izjašnjavaju kao Srbi, Bošnjaci i Hrvati su građani drugog reda. Ni nakon više od šest godina nije sprovedena odluka Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Sejdić-Finci koja nalaže da se ukinu ustavne odredbe kojima su pripadnici nacionalnih manjina onemogućeni da se kandiduju za najviše funkcije u državi. Isto tako, kroz slučaj dr. Ilijaz Pilav dokazano je da su pored diskriminacije »ostalnih« naroda u Bosni i Hercegovini, diskriminirani i pripadnici konstitutivnih naroda. Kada je u pitanju izborni proces za najviše funkcije u državi, nailazimo na neravnopravnost pripadnika dva konstitutivna naroda u odnosu na trećeg u jednom entitetu, a u drugom entitetu neravnopravnost jednog konstitutivnog naroda u odnosu na druga dva. Potpuna primjena Evropske konvencije o ljudskim pravima podrazumijeva promjenu Ustava i otklanjanje pomenutih neravnopravnosti. U predmetu »Azra Zrnić protiv BiH« Evropski sud za ljudska prava također navodi hitnost promjene Ustava BiH. Za Azru Zrnić koja se izjašnjava kao građanka Bosne i Hercegovine, Evropski sud za ljudska prava presudio je da su prekršena ljudska prava, jer se prema Ustavu BiH nije mogla kandidovati za Dom naroda i Predsjedništvo BiH pošto se ne izjašnjava kao pripadnica nekog od konstitutivnih naroda. Ova presuda u prvi plan stavlja građanina, a ne etnonacionalnu pripadnost.

Zaključak

Univerzalnost ideje građanstva ogleda se u postojanju obilježja koje možemo prepoznati bez obzira o kakvom tipu poretka se radi. To je jedan opšti status koji omogućava ljudima, tj. građanima članstvo u jednoj političkoj zajednici, na osovnu principa jednakosti za sve, sa istim pravima, slobodama, odgovornostima i ograničenjima. Milan Podunavac u svome tekstu «Princip građanstvai poredak politike» kaže da je «...dobar građanin onaj koji podjednako daje najviše što može sugrađanima i svojoj političkoj zajednici. Građanstvo nije samo forma identiteta; to je forma identiteta koja se razlikuje od svih drugih i ima u odnosu na druge forme identiteta osobito prvenstvo.» Obzirom da o građanstvu razmišljamo u kontekstu globalizacije, razvoja međunarodnih institucija, pravnih mehanizama za zaštitu ljudskih prava itd., to prevazilazi ideju statusa i participacije u političkoj zajednici i samim tim razumijeva se na neke novije načine.

Bosna i Hercegovina je međunarodno priznata država, članica Ujedinjenih nacija, potpisnica Evropske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, te je njena državnost u formalnom smislu neupitna. Međutim, U Bosni i Hercegovini, svi oni koji se ne izjašnjavaju kao Srbi, Bošnjaci i Hrvati su građani drugog reda. Niti je sprovedena odluka Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Sejdić-Finci koja nalaže da se ukinu ustavne odredbe kojima su pripadnici nacionalnih manjina onemogućeni da se kandiduju za najviše funkcije u državi, niti su sprovedene presude u slučaju «Azra Zornić protiv BiH» i slučaju dr. Ilijaz Pilav koje ukazuju na diskriminaciju konstitutivnih naroda, ali i svih građana BiH. Potpuna primjena Evropske konvencije o ljudskim pravima podrazumijeva promjenu Ustava i otklanjanje pomenutih neravnopravnosti.

Može se zaključiti da je ravnoteža odnosa civilno društvo-država toliko ugrožena da pravi ozbiljnu prepreku daljem razvoju demokratije. Moguće je da se ona može konsolidovati na izbornom nivou, ali dublja vrijednosna promjena koja je neophodna za demokratiju u dugoročnom smislu je neostvariva bez jasnog partnerstva civilnog društva i političke sfere.

Nevladine organizacije kao mehanizam kontrole i kritike vlasti su tu i da ispravljaju propuste i učine da se lakše ostvare odluke. Svaka nevladina organizacija fokusira se na određeni životni problem, a što ih je više, govori nam da je obuhvaćeno više životnih pitanja. Svrha nevladinih organizacija je da kontroliše i kritikuje vlast, ali i da pomaže u zajedničkom ostvarivanju određenih projekata.

Građani država koje tek trebaju da pristupe Evropskoj uniji treba da budu svjesni činjenice da proces pristupanja uniji transformiše društvo u cjelini, te da zahtijeva njihovo aktivno učešće. Građanin je državljanin koji ima ne samo prava, već i obaveze za aktivnim učešćem u oblikovanju i upravljanju zajednicom.

LITERATURA:

- Pierson, Christopher, Modern state, drugo izdanje, Routledge, London, 2004.
- Pusić, Eugen, Upravljanje u savremenoj državi, Društveno veleučilište, Zagreb, 2002.
- Tilly, Charles, Nastanak nacionalnih država u Zapadnoj Evropi, Princeton University Press, 1975.
- Visković, Nikola, Država i pravo, drugo, izmijenjeno izdanje, Birotehnika, Zagreb, 1997.
- Lipset, Seymour Martin & Lakin, Jason M., The Democratic Century, The University of Oklahoma Press, 2004.
- Gill, Graeme, The nature and development of the Modern State, New York, Palgrave, 2003.
- Kymlicka, Will and Wayne, Norman, Return of the Citizen: A Survey on Citizenship Theory, Ethics, Vol. 104, No. 2, The University of Chicago Press
- Diamond, Larry, Developing Democracy – Towards Consolidation, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1999.
- Przeworski, Adam et al., Democracy and Development, New York: Cambridge University Press, 2000.
- Kitschelt, Herbert, Post-Communist Party Systems, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Linz Huan, Stephan Alfred, Problems of Democratic Transition and Consolidation, The John Hopkins University Press, Baltimore, London, 1996.
- Pavlović, Vukašin, Civilno društvo i demokratija, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- Stojiljković, Zoran, Civilno društvo i konsolidovanje demokratije, u Budućnost civilnog društva u Srbiji, Žarko Paunović, Milenijum, centar za razvoj građanskog društva, Beograd, 2007.
- Fukujama, Frensis, Građenje države, Filip Višnjić, Beograd, 2007.
- Pavlović, Vukašin, Potisnuto civilno društvo, Beograd, 1995.
- Barber, B., Strong Democracy, Berkeley, University of California Press, 1984.
- Andrews, G., Citizenship, London; Lawrence & Wishart, 1991.
- Beetham, D., Max Weber and the Theory of Modern Politics, Cambridge: Polity, 1985.
- Anderson, B., Imagined Communities, London: Verso, 1991.